

Att modernisera Orienten

Ludvig Nordströms reportage från Turkiet 1928

I reportageboken *Världs-Sverige* från 1928 använde Ludvig Nordström de turkiska städerna Ankara och Istanbul som exempel på det civiliserade, ordnade, moderna (europeiska) å den ena sidan och det traditionella, oordnade (orientaliska) å den andra. Civilisation och modernisering är möjlig för alla folk, rasism är ett föråldrat synsätt, menade han, men genom sitt sätt att använda det österländska som negativ motbild är han en tydlig representant för den »orientalism» som Edward Said och andra beskrivit. – **AV PETER FORSGREN**

Mellan åren 1922 och 1932 utgav den svenske författaren Ludvig Nordström (1882–1942) en rad inbördes sammanhängande reportageböcker där fokus ligger på att beskriva det moderna Industrisverige som var under framväxt. Serien inleddes med arbetsplatsreportaget *Fyr-skeppet* (1922) där Nordström skildrade en flera veckor lång vistelse ombord på fyrskeppet *Almagrundet* utanför Upplands kust vintern 1921–22. Denna följdes av två Norrlandsböcker, *Landsortens problem* (1925) och *Stor-Norrland* (1927). Här gör författaren dels upp med den vildmarksromantiska bilden av Norrland, dels med bilden av landsdelen som den av »Sverige» koloniserade och glömda. För Ludvig Nordström är Norrland, med dess högteknologiska och exportinriktade trä- och pappers-industri, i själva verket födelseplatsen för det moderna Industrisverige, gärna ställt i kontrast till Stockholm som i författarens texter från denna tid ofta får representera ett äldre, för-modernt och byråkratiskt präglad Sverige. 1928 utkom *Världs-Sverige* [sic], som bland annat hade till uppgift att skildra den internationellt alltmer framgångsrika svenska exportindustrin. Serien avslutades 1932 med dubbelvolymen *Jag reste ut som svensk, ...och blev helt enkelt människa*, där författaren berättar om en flera månader lång resa han gjorde med ett svenskt handelsfartyg 1931 över Atlanten via USA och Australien genom Söderhavsvärlden upp till Europa och Sverige igen.

Ludvig Nordström tillhörde en **Ludvig Nordström. Odaterad karikatyr, Ny Dags arkiv.**

grupp författare som debuterade runt 1910 och som därför kom att kallas tiotalisterna. Till gruppen hörde även Elin Wägner, Hjalmar Bergman, Sigfrid Siwertz och Gustaf Hellström. Flera av dem hade en bakgrund i journalistiken och de kom att fortsätta verka inom denna samtidigt med att de också publicerade olika former av reportage. Tiotalisterna framträdde samtidigt med att den första generationen av arbetarförfattare, med namn som Dan Andersson, Gustav Hedenvind-Eriksson, Martin Koch och Maria Sandel, etablerade sig i den litterära offentligheten. Gemensamt hade de båda grupperna att de på olika sätt sökte skildra det moderna Sveriges framväxt. Perspektivet på denna samhällsutveckling, med alla sina möjligheter, problem och konflikter, spänner från ett på många sätt tidstypiskt liberalt medelklassperspektiv till ett mer eller mindre socialistiskt präglad arbetarklassperspektiv. Särskilt Ludvig Nordström och Elin Wägner kom genom sina starka samhällsengagemang och många böcker, skönlitterära och andra, att ge viktiga bidrag till den svenska samhällsdebatten under ett par decennier. Medan Nordström i stort sett bejakade moderniseringen av Sverige och det socialdemokratiska folkhem som steg för steg växte fram, kom Elin Wägner, med sitt engagemang för kvinnosak, fredsfrågor och miljö, att bli en av den moderna utvecklingens starkaste kritiker, något som för hennes del kulminerade i debattboken *Väckarklocka* 1941.

Ludvig Nordström kom att bli en av den svenska mellankrigstidens starkaste förespråkare för industrialisering och urbanisering, vilka han såg som nödvändiga och strängt lagbundna konsekvenser av samma globala ekonomisk-sociala utveckling. Att upplysa och övertyga läsarna om moderniseringsprocessens orsaker och möjligheter var författarens viktigaste uppgift under denna period och Ludvig Nordströms texter bars också upp av utopin om världen som en enda sammanvuxen global stad präglad av fredlig samverkan och rationell planering.¹

Boken *Världs-Sverige* har en för författarskapet under 1920-talet mycket talande titel. Den anknyter omedelbart till titeln på en annan av decenniets reportageböcker, *Stor-Norrland*. Båda titlarna ger direkt uttryck för det som var en central tanke för Ludvig Nordström vid denna tid: att världen genom den ekonomiska och industriella utvecklingen blev mer och mer globaliserad, vilket innebar att gränserna mellan lokalt och regionalt, nationellt och internationellt alltmer upplöstes och därmed förlorade i betydelse.

Denna utveckling, som enligt författaren är strängt lagbunden och tvingande, innebär bland annat att traditionella maktförhållanden inom en nation mellan centrum och periferi kom att kastas om, vilket titeln *Stor-Norrland* markerar. Så kan Nordström hävda att Norrland genom den industriella utvecklingen där gått om huvudstaden Stockholm i internationell betydelse och modernitet. Titeln *Världs-Sverige* markerar på motsvarande sätt att den alltmer industrialiserade och exportinriktade nationen blivit en allt betydelsefullare aktör på den globala ekonomiska scenen.

Världs-Sverige innehåller ett längre resereportage från Turkiet. Det primära syftet är att skildra de svenska järnvägsbyggen som pågick där, men Ludvig Nordström ägnar sig också åt att beskriva och ta ställning till den moderniseringsprocess själva landet genomgick. Det sker främst genom att skildra de två storstäderna Istanbul och Ankara – i texten kallade Konstantinopel och Angora.

Hur ser då författarens bild av det moderna Turkiet ut och vilka värderingar bygger den på? Som artikeln kommer att visa är ett centralt tema motsättningen mellan Turkiets »orientaliska» arv, främst symboliserat av Istanbul, och det framväxande moderna samhället, vars sinnebild är Ankara, den nya huvudstaden sedan 1923. En stor del av Nordströms Turkietreportage är uppbyggt kring denna dikotomi och föreställningen om det orientaliska spelar en stor roll för beskrivningen och uppfattningen av det moderna. I analysen av Turkietbilden i *Världs-Sverige* nedan kommer jag därför att utreda hur olika föreställningar om det moderna respektive det orientaliska samspelar i texten. I ett avslutande avsnitt kommer jag också att söka utreda på vad sätt Ludvig Nordström bild av »Orientens» anknyter till redan existerande föreställningar och tanketraditioner i Västerlandet. Här anknyter jag i första hand till den postkolonialt inriktade analys som gjorts av den palestinsk-amerikanske litteraturforskaren Edward Said, främst i dennes *Orientalism* (1978), men också till mer intersektionella perspektiv, främst inspirerade av Anne McClin-

tocks *Imperial leather. Race, gender and sexuality in the colonial context* (1995), där hon visar hur den moderna, västerländska maskulinitet som växte fram under slutet av 1800- och början av 1900-talet var starkt präglad av olika idéer om kön, klass och etnicitet. Annorlunda uttryckt visar McClintock hur den moderna västerländska medelklassmanligheten är formad

i kontrast till kvinnor, arbetarklass liksom till icke-européer. Mot båda dessa forskare kan och har kritik riktats mot att de är alltför ensidigt inriktade på förhållanden i Västeuropa (främst England, Frankrike och USA), men deras forskningsresultat har trots dessa begränsningar mer eller mindre giltighet även för andra länder. Just den västerländska traditionen har speciell relevans för Ludvig Nordström, som hade en engelsk mor och som på olika sätt visade sig orienterad mot och påverkad av framför allt engelsk kultur. På flera ställen i sina skrifter under mellankrigstiden ger han också uttryck för tanken att det är England och USA som är de viktigaste agenterna i den moderna utveckling han skildrar och ställer sig solidarisk med.

Reportagets utgångspunkter

Ludvig Nordströms olika reportage under mellankrigstiden kan ses som delar av ett slags ekonomiskt-politiskt upplysnings- och folkbildningsprojekt. Det han skriver om det moderna Industrisverige i boken *Världs-Sverige* visar en för författaren vid denna tid mycket typisk spänning mellan globalism och ett slags ny, modernt an-

passad nationalism där ett nytt Sverige träder fram, ett land som börjar bli internationellt framträdande just för att det är modernt och alltmer involverat i den globala industrialiseringen och ekonomin. Så blir det möjligt för honom att på en gång vara internationalist och stolt svensk. Under 1920-talet såg Ludvig Nordström industrin och dess ledare som den ekonomiska globaliseringsprocessens främsta och viktigaste aktörer, medan arbetarrörelsen, såväl den politiska som den fackliga, kom att inta en alltmer framträdande plats i författarens modernitetsförståelse under det följande decenniet, då han också på olika sätt alltmer närmade sig socialdemokratien. Hans solidaritet med denna och det folkhemsbygge som påbörjats märks inte minst i hans sista och idag förmodligen mest kända reportage, *Lort-Sverige* (1938). Samma tendens är också tydlig i det som kom att bli hans sista bok, *En dag av mitt liv. Lite vardagsdemokrati* (1942).

Resan i Turkiet företogs i mars 1928 och i bokens förord framgår vad som är den ledande principen i författarens reportage vid denna tid: den valda verkligheten studeras för vad den har att säga om den globala moderniseringsprocessen gene-

Mustafa Kemal (1881–1938), eller Kemal Atatürk (från 1933), var Turkiets första president från 1923 och fram till sin död. Fotografiet från 1931, Ny Dags arkiv.

Ludvig Nordström på reportageresa genom Sverige 1938. Här besöker han en gård på Söderslätt i sällskap med en provinsialläkare. Reportageresan ledde till Nordströms mest kända bok, *Lort-Sverige*, från 1938. Lantarbetarens arkiv.

rellt.² För Ludvig Nordström, som under 1920-talet i princip valde bort skönlitteratur som ett medel för samhällsskildring,³ har verkligheten en stark symbolfunktion: det reella och konkreta, till exempel i form av egna observationer eller ekonomisk statistik, utgör genomgående det material utifrån vilket en djupare och mer teoretisk innebörd tolkas fram och utläggs. De nordströmska reportagetexterna får därför inte sällan ett drag av ett slags ekonomisk-politiska allegorier. En annan viktig förutsättning för Turkietreportaget är att Ludvig Nordströms tänkande är starkt präglat av vad man skulle kunna beskriva som en idé om global ekonomisk determinism: det är ekonomin som styr samhällets modernitetsutveckling och politik liksom olika ideologier är underordnade denna. Det är här fråga om ett historiskt tänkande starkt präglat av dikotomier: på alla plan drivs samhällets utveckling framåt genom huvudmotsättningen mellan *traditionalism* och *modernitet*, där det förra är dömt att successivt gå under och det senare att segra och till slut dominera hela jorden. Så gott som alla dikotomier Ludvig Nordström använder sig av i sina texter under

särskilt 1920-talet kan föras tillbaka på denna huvudkonflikt.

Drygt hälften av *Världs-Sverige* (s. 124–331) utgörs av själva resereportaget. I bokens första del utlägger Ludvig Nordström sin syn på den moderna utvecklingen, något som återkommer i det mesta han skrev under mellankrigstiden. Här har endast ett par grundtankar återgetts ovan. Dessa liksom ett par andra återkommer nedan i analysen. En mer grundläggande analys av det nordströmska utvecklingstänkandet eller av de idétraditioner det anknyter till finns det inte utrymme till i denna artikel. Här hänvisas till den forskning som anges i referenserna. Även en annan begränsning måste göras. Då Ludvig Nordström skrev *Världs-Sverige* och andra böcker var resereportaget en redan etablerad genre. Den har också ägnats en hel del forskning, inte minst internationellt. Denna forskning om resereportagets traditioner och dess etablerade konventioner måste även den i stort sett lämnas därhän i denna artikel. Det gäller också det rika bildmaterial som är kopplat till framför allt Turkietreportaget. Det rör sig om närmare åttio bilder, de flesta av dessa utgörs av författa-

rens egna teckningar eller fotografier. Huvudspåret i analysen kommer att vara att i första hand se *Världs-Sverige* som en allegori för den globala ekonomiska utvecklingen som författaren såg den vid denna tid.

Istanbul kontra Ankara

Om syftet med sitt Turkietreportage skriver författaren att han vill visa

hur detta Turkiet i våra dagar ter sig för blicken som en ruinvärld för att sedan klargöra, hur Europa börjat det stora verket att bygga om denna dess mångtusenåriga ruinvärld till en modern teknisk värld (s. 170).⁴

Detta sker genom en jämförelse mellan den gamla huvudstaden Istanbul («Konstantinopel») med den nya Ankara («Angora»). Genast efter denna syftesformulering etableras jämförelsens grundläggande dikotomi, den mellan «Orient» och «Occident» (s. 170). Denna motsättning är den första i reportaget som varierar den grundläggande dikotomin mellan traditionalism och modernitet och den illustreras med en bild från Venedig, där gränsen mellan de båda kan ses. Gränsen förläggs till stadens berömda torg där Marco-domen får representera det förra, kampanilen det senare. Här införs också en ny dikotomi som utvecklar den redan etablerade: medan Orienten knyts till det som är »horisontalt» förbinds Occidenten med »vertikalt» (s. 171).

Det orientaliskt horisontala sägs vidare vara i avsaknad av en konstruktiv princip, medan det occidentalt vertikala präglas av just planmässighet, något som också är märkbart i Väst-europas storstäder. Denna occidentala vertikalism avtar ju mer man avlägsnar sig från den moderna utvecklingens västeuropeiska kärnländer, såsom England, Frankrike, Tyskland och Skandinavien (s. 171 ff.).

En annan dikotomi som texten upprättar, och som ligger i linje med de föregående, är den mellan vad som kallas orientalistisk »sexualism» och occidental (europeisk) »intellektualism» (s. 206). Ludvig Nordström beskriver den orientaliska sexualismen som »det tillstånd, som blivit en följd av denna andliga ruinvärlds sekelgamla makt» (s. 205). Vad den orientaliska sexualiteten närmare bestämt står för definieras framför allt genom en utläggning av dess motpol, den europeiska intellektualismen. Denna definieras som:

en moraliskt skapande och uppbyggande verksamhet, ty moral och affärsliv hänga så oupplösligt samman, att ett land med högt utvecklat affärsliv alltid varit, alltid är och alltid kommer att bli ett land med högt utvecklat moraliskt liv och att ett land med låg [sic] utvecklat affärsliv alltid varit, alltid är och alltid kommer att bli ett land med lågt utvecklat moraliskt liv.

Och med moral menas då helt enkelt individens tvingande till självförsakelse och självförnekelse för att kunna gagna ett större helt. (s. 207)

Det är fråga om självförnekelse och självförsakelse av en särskild karaktär. Det gäller endast den form av dessa »som bidrar till livets och tillvarons utveckling till allt högre former» (s. 208). Den evolutionistiska synen innebär också »avståen-

det från lägre, materiella njutningar för högre, av mer andlig art; och därmed har den europeiska moralen skjutit upp över den övriga mänskligheten och skapat den högre *intellektuella människotypen* på jorden» (s. 208). Medan den intellektuella människan utmärks av planmässighet och produktion, så kan den sexuella beskrivas som »den rena konsumenttypen» (s. 208).

Det är just i de ovan beskrivna dikotomierna som skildringen av Istanbul respektive Ankara placeras in. Den gamla huvudstaden beskrivs inledningsvis som »ett av de mest monumentala uttryck för denna gamla asiatiska sexualism» (s. 209).⁵ Författarens entré till staden beskrivs på följande sätt:

Färden in till själva staden var en färd genom en blandning av Walter Scott och Zola.

Till höger ut mot Bosporen hade man nämligen gamla sjömurar med förfallna kanongluggar, till vänster dök den gamla bysantiska stadsmuren upp. Mellan dessa båda poler bredde sig så en röra av de mest häpnadsväckande brunsvarta träkåkar, närmast liknande en anhopning bortkastade, sönderslagna tomlådor, som man stundom ser på bakgården till en stor fabrik i Europa.

Och som det började, så fortsatte det.

Så mycket trasor, så mycket lappade och fallfärdiga väggar, så mycket bortfallet murbruk, så mycket knaggliga och prångsmala gator hade jag aldrig anat, att någon ort i världen, kallande sig stad, kunde prestera. (s. 211–212)

Istanbul beskrivs som en stad bortom gott och ont, bortom vackert och fult, som »horisontalismen i hela dess glans» (s. 212). Till horisontalismen bidrar stadens moskéer, som »kasta ut horisontlinjer i stället för att som de europeiska domerna och katedralerna skjuta upp den i höjden» (s. 212), liksom stadens övriga bebyggelse som beskrivs som en mycket grå »värld av säckar»:

Kanske är, när allt kommer omkring, denna bild med säckar den, som riktigt återger det intryck Konstantinopel gör som helhet: ett helt Orientens bortkastade lager av sump-säck i en lång, låg böljande rand mellan himmel och vatten. (s. 212–214)

Till stadens karaktäristika hör vidare att den har en närhet till naturen samt att den är i avsaknad av en rad saker: energi och viljekraft, stadsplan, trafiksystem (s. 219 ff). Det är en stad präglad av sjukdom liksom av pornografi och sexualbrott (s. 225 ff). Ludvig Nordström är dock noga med att betona att detta inte är ett för alla tider givet tillstånd liksom att det turkiska folket har samma utvecklingsmöjligheter som alla andra folk: »varför skulle ett i grund och botten sunt och kraftigt folk som det turkiska ha mindre intellektuella utvecklingsmöjligheter än andra?» (s. 230).

Reportaget från Istanbul avslutas också följdriktigt med en hoppfull framtidsbild: en gymnastikuppväring med 5000 turkiska flickor och pojkar ledda av två svenska gymnastikdirektörer, som i denna gärning »kämpade för den europeiska civilisationens sak» (s. 231). Flickornas deltagande tillmäts särskild betydelse och tolkas i enlighet med författarens evolutionistiska syn på modernisering:

I denna den turkiska kvinnans marsch över från haremsgemaken till gymnastiksalen låg med andra ord den slutliga symbolen på Europas redan vunna seger i Konstantinopel över Asien. (s. 232)

Som citatet visar innebär detta även här intellektualismens seger över sexualismen.

Ludvig Nordströms bild av Istanbul kan tyckas entydig, på gränsen till det strängt schematiska. Likafullt finns det passager i texten som visar att författaren har en minst sagt ambivalent inställning till staden: här finns en skönhet och en sensualism som förknippas med det kvinnliga och som utövar en stark lockelse på honom. Efter att ha beskrivit den omgivande naturen sammanfattar han:

Jag har med anförda bilder sökt ange arten av denna natur såsom sensualitet, ty ett mer utpräglat sensuellt, ett mer utslutande *sexuellt* landskap, vet jag mig aldrig ha sett. Jag går längre, det är det enda *landskap*, jag vet mig ha sett, som på mitt nervsystem verkat just sexuellt, så att jag reagerar spontant och oemotståndligt, såsom en man kan reagera för en kvinna, en kvinna för en mans ansikte, då det är av en särskild, mystisk komposition, vilken tar ett sådant grepp i föreställningslivet, att viljelivet bryts och upphör att fungera. (s. 218)

Då det gäller reseskildringen från Ankara så rör det sig inte om att fånga några enstaka bilder av den moderna framtiden – hela staden utgör en sinnebild för den europeiska intellektualismens seger över Orientens sexualism, en tanke texten gång på gång återkommer till. Att den senare skulle vara ett för alla tider givet tillstånd förnekas även här och samma förståelse till utveckling som tidigare tillskrevs det turkiska folket vidgas nu till att gälla samtliga Asiens folk:

Och varje människa man möter är inte bara utbildad för någon gren av det tekniska världsarbetet utan har dessutom, tack vare sin andel i detta världsarbete, tack vare maskinella hjälpmedel såsom biograf, radio, flygskepp och aeroplan, som möjliggjort atlant- och världsflygningar, nordpolsflygningar etc. en mondial överblick, kort sagt, varje människa är mer eller mindre världsmedborgare.

Orsaken är av ovanstående klar. Den ligger i den maskinella konstruktionen av vår tids värld.

Denna maskinella konstruktion har Asien hittills saknat, och *därför* och *endast* därför har den upptill våra dagar stått kvar på sexualismens låga plan, men ingalunda därför att de asiatiska folken skulle tillhöra av naturen »lägre» raser och följaktligen vara dömda att aldrig kunna på den intellektuella rangskalan nå upp till jämlikhet med européerna. (s. 248–250)

För Ludvig Nordström är rasism förbundet med ett lika föråldrat synsätt och lägre utvecklingsstadium som individualism, konsumism, nationalism och sexualism. Den nya globala människan är jämlik och finns potentiellt överallt i världen – men är samtidigt alltid ett förverkligande av den europeiska anden i dess högsta potens!

Vid sin ankomst till Ankara beskriver författaren hur ett stort stadion nu ligger på en plats där det förr låg ett malaria-

träsk – ett av flera exempel på hur naturen besegrats. Staden präglas i övrigt av stora administrativa byggnader, fabrikskorstenar, radiostationer och lastbilar och det intryck den ger sammanfattas på följande sätt:

Det var liv i tillblivelse, och man kunde inte hjälpa att bröset vidgades och att man tog ett djupt andetag. Ens själ var hemma, ty här var *ordning* och *planmässighet*. Man kände sig badad, ren och snygg invärtes bara av denna anblick. (s. 238–240)

Ytterligare en bild för ordning, planmässighet, renhet och snabbhet ges i beskrivningen av hur Turkiets ledare Mustafa Kemal (Atatürk) snabbt passerar i en bil. Om denne, som får symbolisera det moderna Turkiet heter det:

Det var i denna snabbhet något av mannen och verket, och vad påminde denne korrekte, hopknipne man mest om? Om en västerländsk industri- och finansmagnat.

Denne stränge man, det var Europa i Asien, och dess intellektuella seger över Asiens urgamla sexualism låg klar i den syn jag sett, synen av en luxuös europeisk bil, försvinnande i ett dammolm på en bulevard med två jättebredda körbanor och en trädplanterad gångbana i mitten.

Ty denna bulevard hade lagts, där sedan alla tider öknen hade sträckt sig. (s. 245)

Ludvig Nordströms syn på den turkiske ledaren och regimen ligger helt i linje med hur han under denna tid såg på en rad andra regimer i världen, hur dessa oberoende av politisk inriktning – Sovjetunionen och det fascistiska Italien är andra exempel – likafullt verkade för samma globala moderniseringsprocess och i denna mening är att betrakta som progressiva krafter. Detta är ett av flera tecken på att författaren under 1920-talet såg ekonomin som helt överordnad politiken då det gällde samhällets utveckling. Då han här diskuterar den turkiska regimen förnekar han ingalunda dess stränghet eller dess beroende av militären, men han påminner samtidigt om att »Vasarnas metoder verka inte heller tilltalande» (s. 254) då man studerar svensk historia. Här tycks författaren vilja påminna läsaren att det som nu sker i Turkiet en gång också har skett i det egna landet och han tycks mena att en viss grad av stränghet är nödvändig eller ofrånkomlig då det gäller att driva den moderna utvecklingen framåt. Konsekvent nog ställer sig Ludvig Nordström mycket negativ till de kurdiska kraven på självständighet, krav som är rotade i ett tidigare – och lägre – skede i samhällsutvecklingen och som sådana går stick i stäv med den globala modernitet som är författarens allt övergripande ideal.

Att modernisera Orienten. En sammanfattning

Ludvig Nordström gör sig i Turkietreportaget liksom i en rad andra texter från mellankrigstiden till förespråkare och skildrare av en framväxande global modernitet. Trots denna starka inriktning på det nya innehåller hans texter en rad inslag som går att placera in i en sedan länge etablerad kolonial diskurs⁶ som handlar om hur Europa, främst Västeuropa, betraktar sig själv och sin omvärld. Att Europa för sin identitet behövt en

motbild och att Orienten ofta fått fylla denna roll är en av huvudtankarna hos Edward Said, som också påpekat att den koloniala diskursen fick en förnyad aktualitet efter första världskriget.⁷

För Ludvig Nordström är den helt grundläggande dikotomin den mellan modernitetens ljus och traditionens mörker, en dikotomi som fylls ut av en rad synonymer eller underordnade dikotomier. Då han placerar Europa (Västeuropa) vid den förra polen och Orienten vid den senare, faller han in i en kolonial diskurs som bärs upp av ett helt system av motsättningar som Said gett namnet »orientalism».

Said ser orientalism som ett helt genom europeiskt fenomen samtidigt som det är uttryck för ett imperialistiskt och kolonialt förhållningssätt till omvärlden som i sin tur uttrycker ett maktförhållande.⁸ I denna diskurs ingår bland annat att det orientaliska ställs som motsatsen till västerländsk rationalitet. En annan grundtanke är att Orienten behöver denna rationalitet för att utvecklas och moderniseras.⁹ Den sexualisering – och feminisering – av Orienten som Ludvig Nordström ger prov på då han beskriver Istanbul ligger också den inom orientalismens tradition.¹⁰ Den ambivalens författaren här ger uttryck för – på en gång äckel och åtrå – är på många sätt typisk för den koloniala diskursen, något bland andra Anne McClintock påpekat. Olika föreställningar om genus, liksom om klass och etnicitet, har spelat en mycket framträdande roll då en modern västerländsk maskulinitet formades under slutet av 1800- och början av 1900-talet. Ett uttryck för detta är

att själva kvinnokroppen ofta används som metafor för de länder och folk liksom för den natur som skall erövrats och civiliseras.¹¹

I den koloniala liksom i den orientalistiska diskursen är gränsdragningar viktiga: mellan modernt och föråldrat, civiliserat och primitivt, rent och smutsigt, friskt och sjukt, mellan vi och dem och så vidare. Dessa gäller inte bara mellan länder och folk, gränsdragningarna placeras också ofta inom det egna samhället. Här härskar en dubbelriktad suverän manlig blick som påvisar framsteg och utveckling men som också definierar platser, människor och kulturer som underutvecklade och omoderna.¹²

Detta sker genomgående i Ludvig Nordströms reportageböcker och det oberoende om han reser runt i världen eller i Sverige. Det sker även då han i sin sista bok skildrar det samtida Stockholm. I *Lort-Sverige* finns civilisationens ljus främst i de mönstergillt rena och välplanerade norrländska industrisamhällena medan traditionens mörker, smuts och okunskap framför allt präglar de sydsvenska jordbruksbygderna. I *En dag av mitt liv* får stadsdelen Södermalm konkretisera det nya, moderna och socialt jämlika Folkhemssverige medan det gamla svenska samhället med sina hierarkiska och föråldrade sociala former fortfarande dominerar i stadens centrala delar på Norrmalm.

Världs-Sverige med sitt reportage från Turkiet är på många sätt mycket representativ för sin författares texter under mellankrigstiden och för de tanketraditioner dessa ingår i. Här

REFERENSER – ATT MODERNISERA ORIENTEN

1 Denna samhällsutopi kallar författaren själv totalism och dess framväxt är grundligt utredd i Gunnar Qvarnströms doktorsavhandling *Från Öbacka till Urbs: Ludvig Nordströms småstad och världsstadsdröm*, Stockholm 1954. Den analyseras också i Otto Fagerstedts och Sverker Sörilins *Framtidsvittnet: Ludvig Nordström och drömmen om Sverige*, Stockholm 1987.

2 Ludvig Nordström, *Världs-Sverige: skildringar ur svenska nationens liv*, Stockholm 1928, s. 5–9. I fortsättningen ges referenser till boken direkt i texten.

3 Med den enda skönlitteratur författaren skrev under 1920-talet, romanverket *Petter Svensk 1–4* (1923–1927) ville han skapa en helt ny typ av roman, det han kallade en sociologisk roman där de fiktiva inslagen är helt underordnade de ekonomisk-sociala evolutionsteorierna som ibland helt tar över framställningen. Om romanen och dess estetik, se Peter Forsgren, »Romanen och den moderna

världen. Ludvig Nordström och romangrensens förnyelse», i Jenny Bergenmar m.fl. (red), *Tilltal och svar: studier tillägnade Beata Agrell*, Stockholm 2009, s. 190–200.

4 Ruin är en metafor som återkommer i texten som en bild för den »gamla» världen.

5 Europeisk och asiatisk används ibland som synonymer till begreppsparet orientalistisk och occidental.

6 Diskurs används här i den foucaultska meningen som en regelstyrd kunskapsinstitution. Det är också i denna mening som Edward Said förstår »orientalism» som en diskurs. Se *Orientalism* (1978), Stockholm 2004, s. 66.

7 Said 2004, s. 367 f.. Detta förnyade intresse för Orienten, som hade vissa realpolitiska utgångspunkter, gällde också Sverige där bland annat Svenska Orientsällskapet, som hade till syfte att främja det kulturella utbytet med handelspartner som Persien, Egypten och Syrien, bildades under kungligt beskydd 1924. Se Sigröd Kahle, »Orientalism i Sverige», i Said

2004, s. 41. Det svenska järnvägsbyggena i Turkiet, som är själva utgångspunkten för Ludvig Nordströms *Världs-Sverige*, kan även den sättas i detta sammanhang. Om orientalism i det senare 1800-talets svenska litteratur, se Dan Landmark, »Vi, civilisationens ljusbärare»: orientalistiska mönster i det sena 1800-talets svenska litteratur och kultur, Örebro 2003, och Christine Sarrimo, *Heidenstams borem*, Stockholm/Stehag 2008. Som Landmark (s. 173) påpekar var det sönderfallande ottomanska riket och Turkiet ett av periodens mest omdebatterade problem inom orientalismen i vid mening. Landmark (s. 31, 75 ff., 109, 168 et passim.) beskriver också att det fanns ett slags svensk variant av orientalism som karaktäriserades av en dubbel hållning: å ena sidan fanns det en kritik mot den europeiska, främst då den engelska och franska kolonialismen, å andra sidan var man tydligt del av den koloniala diskurs man kritiserade. Om etnocentrism, eurocentrism, rasism och evolutionism under mellankrigstiden, se Åke Holmberg,

finns ett utpräglat evolutionistiskt framstegstänkande liksom ett starkt bejakande av hela den moderna utvecklingen, som dock främst framstår som en angelägenhet för en vit, västeuropeisk, manlig medelklass. Här finns förvisso ett radikalt jämlikhetstänkande i så måtto att den moderna utvecklingen verkligen uppfattas som global – den är till för och möjlig för alla oberoende av kön, klass och etnicitet – men här finns också en mycket sträng norm för vad det innebär att vara modern och global som drar mycket skarpa gränser mellan oss och dem. Den paradoxala blandningen av universalism och särskiljande hierarkiseringar utgör ett svårlost dilemma i Ludvig Nordströms text. Skall man tro en lång rad postkolonialt inriktade forskare utgör detta fortfarande ett tungt arv i den västerländska traditionen då det gäller dess syn på omvärlden.

Liksom de andra av Ludvig Nordströms reportageböcker tillkom *Världs-Sverige* under en period då Sverige genomgick stora samhällsförändringar. Demokratien och parlamentarismen fick sitt definitiva genombrott, industrialiseringen och urbaniseringen tilltog och en modern välfärdsstat började så småningom ta form. Det var just denna utveckling Ludvig Nordström under ett par decennier tog som sin främsta uppgift att skildra och förklara och han blev i detta folkbildningsarbete också en av moderniseringsprocessens mest entusiastiska förespråkare i Sverige. Han använde huvudsakligen reportaget i detta arbete och blev härigenom en av reportagegenrens pionjärer i landet. I allt detta låg han helt i fas med sin tid och just i sin egenskap av samtidsskildrare kan han räknas

till den svenska moderniseringsprocessens frontfigurer under mellankrigstiden.

Mer problematisk tedde sig då hans så kallade totalism, det teoretiska ramverk han utvecklade åren kring 1920 och som han senare använde som tolkningsram för den samhälleliga moderniseringsprocessen. Blandningen av deterministisk evolutionism och kristen idealism – målet för den fullt utvecklade världsstaten var en ny Gudsstat, sannolikt det mest extrema uttrycket för författarens dåvarande samhällsutopi – väckte kritik från politiskt och ideologiskt olika läger. Samma gällde det man uppfattade som industriromantiska inslag i hans tänkande och hans starka orientering mot England väckte missnöje i framför allt konservativa kretsar. Mycket kritik drabbade också Nordströms idéer om att skriva en helt ny typ av sociologisk roman som skulle gestalta verkligheten ur totalistiskt perspektiv och hans enda större skönlitterära verk från 1920-talet, den stora romanserien om *Petter Svensk* (1922–27), som gestaltar framväxten av det moderna Industrisverige och av en ny, modern svensk identitet, sågs allmänt som ett stort konstnärligt misslyckande.

Under 1930-talet sökte Ludvig Nordström alltmer förankra sin modernitetstolkning i det socialdemokratiska folkhemsprojektet och flera av de böcker han gav ut under dessa år utkom på Kooperativa förbundets förlag och inte på Bonniers. Det gäller bland annat *Lort-Sverige* (1938), författarens mest uppmärksammade och omdiskuterade reportage och förmodligen den text av honom som fick störst inflytande på den samtida samhällsdebatten.

Världen bortom Västerlandet II, Göteborg 1994, s. 10–98, och om motsvarande bild i periodens läroböcker, se Lena Olsson, *Kulturkunskap i förändring: kultursynen i svenska geografiläroböcker 1870–1985*, Malmö 1986. Ludvig Nordströms syn på moderniseringsprocessen i Turkiet överensstämmer på en rad punkter med den positiva och okritiska svenska synen på moderniseringsprocessen i mellankrigstidens Persien. Även i det landet var det fråga om en process som leddes ovanifrån av en auktoritär regim med stark militär förankring. Även här spelar föreställningar om Orienten in och även här ses den av Europa ledda moderniseringen som universell och nödvändig. En annan parallell är att svensk industri och ingenjörskonst tilldelas en viktig roll i processen. Se Mohammad Fazlhashemi, »Att kultivera den slumrande Orienten». Pressens bild av moderniseringen av mellankrigstidens Persien», *Presshistorisk årsbok 2001*, s. 101–114.

8 Said 2004, s. 63–98.

9 Said 2004, s. 102 f., 109, 134 f.

10 Said 2004, s. 301, 303 f.

11 Anne McClintock, *Imperial leather: Race, gender and sexuality in the colonial contest*, London & New York 1995, s. 3 f., 22–28.

12 McClintock, s. 40 ff.

PETER FORSGREN

är litteraturvetare vid Linnéuniversitetet i Växjö. Han arbetar för närvarande med ett projekt som rör Ludvig Nordströms samhällsvisioner och berättarformer under mellankrigstiden och som bedrivs inom ramen för projektet »Samtidigheter: Motstridiga och samtida röster i postkoloniala landskap» vid Linnéuniversitetet

ABSTRACT

Modernizing the Orient

The article analyzes the ideas behind *Världs-Sverige*, the reportage from Turkey published in 1928 by the Swedish novelist and journalist Ludvig Nordström (1882–1942). In particular, the article considers how Nordström interprets the Turkish process of modernization and in what

ways this interpretation is related to his general ideas of global modernization. Nordström's reportage is based on one key rhetorical figure, the contrast between the former capital Istanbul and the modern one, Ankara. The contrast between the two cities is described as a contrast between traditional and modern society, the »Orient» and the »Occident», and this dichotomy is further underlined by other related dichotomies, such as »sexualism» versus »intellectualism». Istanbul is characterized by lack of energy and will, while the opposite goes for Ankara. By this comparison Ludvig Nordström connects to an established tradition of European »Orientalism». Edward Said's theories about »Orientalism» are used as analytical tools in the article and the analysis is also related to recent research on Swedish forms of »Orientalism» during the late 19th and early 20th centuries.